

Breda - Heer Hendrik van - en Hadewijch

Frits van Oostrom

Hadewijchs sublieme cyclus van veertien mystieke visioenen besluit met de al even unieke *Lijst van volmaakten*: een opsomming van 107 personen uit het verleden en de eigen tijd die naar het oordeel van de schrijfster tijdens hun aardse leven op volmaakte wijze de mystieke Godsliefde deelachtig waren. Als 29ste volmaakte (en laatste gestorvene) in deze *Lijst* figureert *Ene beghine die meester Robbeert doedde om hare gherechte minne*; direct aansluitend vermeldt Hadewijch de eerste groep levende volmaakten, van wie *leeghter 7 opten muer te Jherusalem alse heremite*.¹ Of in de vertaling van Imme Dros: “Een begijn die door meester Robbeert werd terechtgesteld om haar waarachtige liefde. Van de levenden wonen er zeven op de muur van Jerusalem als kluizenaars”.

Deze twee zinnen vormen hoogst kostbare ankerpunten voor de voor het overige uiterst schimmige datering van Hadewijch, van wie ons – en we komen daarop terug – geen snipper biografie werd overgeleverd. De verwijzing naar de meester Robbeert die een begijn terechtstelde, moet wel betrekking hebben op de Dominicaan Robert le Petit, alias “le Bougre” [de ketter, wellicht duidend op zijn eigen verleden], die in de jaren 1236-1239 als pauselijk inquisiteur maar liefst 260 vermeende kettters uit Noord-Frankrijk en de Nederlanden op de brandstapel liet brengen. Levert dit voor Hadewijchs *Lijst van volmaakten* een concrete *terminus post quem*, de daarop aansluitende vermelding klemt de datering in met een al even precieze *terminus ante quem*. Het is immers niet bepaald waarschijnlijk dat Hadewijch nog over actieve kluizenaars op de muren van Jeruzalem zou spreken nadat deze stad in 1244, tot opperste geschoktheid van de hele christenheid, onder grote verwoestingen was teruggevallen in Saraceense handen.

Een paar plaatsen eerder in dezelfde *Lijst* vermeldt Hadewijch een andere volmaakte, die vermoedelijk nog niet zo lang geleden is gestorven: *Mine, clusenerse die varre doren Sassen lach, daer ic herren Heynrecke van Breda toe seinde*. Oftewel “Mina, een kluizenaars die een eind weg in Saksen woonde, naar wie ik heer Hendrik van Breda heb toegestuurd”. Ook deze vermelding, met haar nadrukkelijke feitelijkheid, heeft uiteraard de aandacht van het onderzoek getrokken. Het meest grootscheeps maakte de (in 1994 overleden) mediëvist-historicus dr. P.C. Boeren er werk van, in de context van een grondige reconstructie van de genealogie der middeleeuwse heren van Breda, en een afzonderlijke studie naar de connectie van Hadewijch met dit geslacht.² Hij maakt goed

¹ De *Lijst* wordt geciteerd naar de even voortreffelijke als toegankelijke editie van de *Visioenen* door Frank Willaert (ed., inleiding en commentaar) en Imme Dros (modern Nederlandse vertaling) in de reeks *Nederlandse Klassieken* (Amsterdam, 1996), p. 160-161

² P.C. Boeren: *Hadewijch en heer Hendrik van Breda*. Leiden, 1962. Zie over hem de herdenking door W.P. Blockmans in *Levensberichten en herdenkingen*: KNAW 1995, p. 19-22

duidelijk dat het allesbehalve vreemd is dat de als Antwerpse te boek staande Hadewijch medio dertiende eeuw bekend blijkt met Bredase adel. Destijds waren de heren van Breda immers tevens heren van Schoten, een voornamelijk heerlijkheid nabij Antwerpen. Zij resideerden zelfs overwegend in het Antwerpse, en hadden in Breda alleen een logement (in de tegenwoordige Reigerstraat). Gegeven deze regionale precisering, en gevoegd bij de nauwkeurige datering van de Lijst tussen 1236 en 1244 lijkt het wellicht een peulenschil om te bepalen welke heer Hendrik Hadewijch hier op het oog moet hebben gehad – doch dat blijkt allesbehalve zonneklaar. Het geslacht Schoten-Breda kent voor het midden van de dertiende eeuw namelijk ten minste twee Hendriken die als bekende van de grote mystica kandideren.

Tot voor Boerens onderzoek werd algemeen aangenomen dat Hadewijch verwijst naar heer Hendrik IV van Breda, wiens regeerperiode aanving in 1246. Volgens de gangbare voorstelling zou hij voordien priester zijn geweest, en als zodanig wel zo'n logische gezant hebben gevormd van Hadewijch naar een kluizenares; haar aanduiding heer Hendrik kan bovendien, naar goed Middelnederlands gebruik, zeer wel een priester betreffen. Maar Boeren – kenner bij uitstek van het middeleeuwse kerkelijke leven – heeft overwegende bezwaren tegen de gangbare constructie die een priester tot Bredase heerschappij laat komen, en volgens welke heer Hendrik IV zich bijgevolg besmet kon weten met “de blaam, een *défroqué* te zijn”. Diepgravend onderzoek brengt Boeren tot de slotsom dat hier in feite dan ook twee personen in het spel zijn met de (in het geslacht Breda-Schoten breed gangbare) doopnaam Hendrik: heer Hendrik IV en diens oom, die in dezelfde jaren priester was (en bleef).

Laatstgenoemde Hendrik was nog in de twaalfde eeuw geboren als derde kind van vrouwe Lutgart en heer Godfried van Schoten-Breda, en werd begiftigd met het patronaat der eigenkerken van de heerlijkheid. Hij moet een universitaire magisterstudie hebben doorlopen (stellig te Parijs), om kort na 1216 te worden bedeed met het belangrijke officie van proost van Celles (in het Waalse graafschap Namen, bij Dinant) en nadien met hogere prelaturen in het bisdom Utrecht. Daar heeft hij het vanaf 1227 zelfs gebracht tot Domdeken, zijnde de hoogste in rang na de bisschop – totdat hij kort voor 1246 uit deze functie werd gezet, officieel omdat hij zich onttrok aan de Utrechtse residentieplicht, maar volgens Boeren stellig mede als de zoveelste mutatie in het machtsspel van de toen heftig woedende investituurstrijd. Daarna zal Hendrik niet lang meer hebben geleefd; hij moet omstreeks 1250 zijn gestorven.

Tussen deze aanzienlijke priester Hendrik van Breda en Hadewijch kan een familierelatie hebben bestaan. Zij zou zijn nicht of tante kunnen zijn geweest, die als niet-meeregerend lid van de familie heel wel als “van Antwerpen” (in plaats van als van Schoten of Breda) te boek kan zijn komen te staan. Maar Boeren beklemtoont dat de afstamming van Hadewijch uit hetzelfde adellijke geslacht als Hendrik per saldo “niet meer dan een gissing [is], die iedere schijn van bewijs mist”. Zij kan evengoed een goede bekende van heer Hendrik zijn geweest, bijvoorbeeld

uit diens periode in het graafschap Namen. In de vroege dertiende eeuw was juist die regio een bakermat van de begijnenbeweging, en het ligt in de rede dat zijn zielzorg Hendrik volop in contact heeft gebracht met leden en sympathisanten daarvan. Overigens voelt Boeren er veel voor – om redenen die hier te ver zouden voeren – om Hadewijch, eerder dan als begijn, als kluizenares te zien, zoals hij ook ten aanzien van haar situering in de tijd een amendement indient: het hoogtepunt van haar leven en werken zou zich wat vroeger in de dertiende eeuw bevonden hebben, omstreeks 1230 reeds.

Al met al bracht Boerens studie geen geringe oogst aan nieuwigheden rondom Hadewijch: een andere statuur, een vroegere datering en een nieuwe heer Hendrik als vertrouweling – en dat alles stevig verankerd in hoogwaardig bronnenonderzoek. Men kan dan ook de tamelijk hooggestemde reactie van pater Ampe van het Antwerpse Ruusbroecgenootschap goed begrijpen, die in zijn recensie van Boerens studie in het toonaangevende tijdschrift *Ons geestelijke erf* sprak van “zeer belangrijk en voortreffelijk door de degelijkheid van haar methode en de afgewogenheid van haar resultaten”, en voorspelde “dat de onbevangenheid, waarmee deze studie geschreven werd, stimulerend zal werken voor de verdere H[adewijch]-studie”.³ Toch zou het anders gaan, en is de vakgeschiedenis sindsdien veeleer op de ontmanteling van Boerens reconstructie uitgelopen.

Voorop daarbij ging, nota bene, Boeren zelf, die drie jaar later met een studie kwam waarin hij zijn nog verse visie radicaal herzag.⁴ Bij nader onderzoek in de genealogie van het geslacht Schoten-Breda was hem gebleken dat heer Hendrik IV – dus “de andere” uit het zoëven kort geportretteerde duo – toch wel degelijk een clericaal leven had geleid voorafgaand aan zijn aanvaarding van het Bredase gezag: hij was dan wel geen priester geweest, maar geestelijke met lagere wijdingen, en kanunnik te Luik. Op jeugdige leeftijd was hij omstreeks 1218 door zijn stiefmoeder uit de familie weggewerkt ten faveure van haar eigen zoonje uit een eerder huwelijk, om pas in 1246 na allerlei familiale verwickelingen op de zetel van zijn voorvaders terug te keren. Als heer van Breda huwde hij in 1249/50 met vrouwe Elisabeth, en hij regeerde tot zijn dood in 1254. In de persoon van zijn enige mannelijke nakomeling Hendrik V zou de heerschappij worden voortgezet, totdat deze al op zestienjarige leeftijd in 1268 overleed, waarna het roemrijke geslacht Schoten-Breda weldra compleet uitstierf.

Had Boeren in 1962 nog de identificatie van voornoemde Hendrik IV met de intimus van Hadewijch van de hand gewezen vanuit zijn overtuiging dat haar heer Hendrik stellig een priester gold die als zodanig nooit heer over Breda zou kunnen zijn geworden, nu maakte hij een ruitersloeg van 180 graden. Aangezien heer in Hadewijchs *Lijst van volmaekten* wel op een geestelijke sloeg maar niet noodzakelijkerwijs een priester, en nu gebleken was dat de latere Hendrik IV, met lagere wijdingen bekleed, voordien een loopbaan in de kerk had doorgemaakt,

³ *Ons geestelijk erf* 36 (1962), p. 233-234

⁴ P.C. Boeren: *De heren van Breda en Schoten ca. 1100-1281*. Leiden, 1965

genoot hij volgens Boeren evident de voorkeur als vertrouweling der mystica. Als de jongere van het tweetal Hendriken kwam hij qua datering dichterbij haar in de buurt, en hetzelfde gold qua regio en functie. Een lagere seculiere clericus in het Luikse – bij uitstek het gewest van de begijnenbeweging! – kwam als postiljon tussen een Zuid-Nederlandse en een Saksische vrome vrouw veel meer in aanmerking dan een universitair geschoolde priester en, inmiddels, Utrechtse prelaat. Daarmee verviel wat Boeren betreft ook de voorkeur voor een extra vroege datering van de mystica zelf, van wie hij bovendien de eigen adellijke afkomst inmiddels uitgesproken onwaarschijnlijk achtte. Hij kon niet meer aanvaarden dat zij als telg uit het geslacht Schoten-Breda later Hadewijch *de Antwerpia* zou zijn gaan heten, en bovendien was Hadewijch in het geheel geen gangbare doopnaam in de betreffende dynastie. Ten slotte daagt een nagenoeg volledig demasqué, als Boeren de uiteindelijke keuze tussen de twee Hendriken vrijwel met zoveel woorden irrelevant verklaart, omdat de aanduiding *heer Hendrik van Breda* wat hem betreft niet eens meer hoeft te slaan op enig lid van het Bredase herengeslacht, maar feitelijk niet meer veronderstelt dan dat de Hendrik in kwestie, van welke geboorte ook, op enigerlei wijze associeerbaar was met deze stad...

Als iemand zo opzichtig voorgaat in de deconfiture van zijn eigen hypothesen, is dat weliswaar significant voor diens wetenschappelijke eerlijkheid, maar niet direct bevorderlijk voor de verbreiding van zijn inzichten. In de fraaie editie, uit 1996, van Hadewijchs *Visioenen* (inclusief Lijst van volmaakten) worden Boerens pogingen door Frank Willaert dan ook nogal vlakweg als niet overtuigend afgedaan.⁵ In de toonaangevende monografie van Mommaers over Hadewijch als mens en schrijfster wordt aan de Bredase connectie van de mystica geen ander woord gewijd dan dat dit aansluit bij haar Brabants-Antwerpse profiel, en vloeit over de nadere identiteit van heer Hendrik geen druppel inkt.⁶ Eerder had Knuvelder in zijn literatuurgeschiedenis het onderzoek van Boeren naar een negatief getoonzette voetnoot verbannen, en in het sindsdien verschenen beeldbepalende handboek *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* komt in het – overigens uitstekende – aan Hadewijch gewijde hoofdstuk Hendrik, Breda noch Boeren voor.⁷

En wat zou het eigenlijk ook? Met het hem kenmerkende venijn, maar zeker niet ongefundeerd, heeft Gerard Brom gespot met geschiedkundigen die zich Hadewijch hebben “willen toeëigenen als een mummie, waar een naam bij moest gevonden worden”.⁸ Een kansloze onderneming, waar

5 Zie de in n. 1 genoemde editie, p. 212

6 P. Mommaers: *Hadewijch. Schrijfster, begijn, mystica. Averbode etc.*, 1989, p. 18-19. In zijn artikel ‘Hadewijch’ in het gezaghebbende *Verfasserlexikon* (2de ed., 1981, 3/368-378) vermeldt Mommaers wel de plaatsen met Robert le Bougre en de Jeruzalemse kluizenaars als aanknopingspunten voor de historische plaatsing van Hadewijch, maar blijft de Bredase verwijzing geheel ongenoemd

7 Zie resp. G. Knuvelder: *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. Dl. 1, 5de dr (‘s-Hertogenbosch, 1970), p. 178 n. 18 en M.A. Schenkeveld-van der Dussen (hoofdrd.): *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (Groningen, 1993), p. 18-23 voor het zeer lezenswaardige hoofdstuk van Paul Wackers

8 G. Brom: ‘Hadewijch’, *Van onzen tijd* 6/1 (1905-1906), p. 207-218, m.n. 210

het een personage geldt dat zich nu eenmaal niet als een historisch individu laat identificeren. Maar eigenlijk – zo hoort men Brom denken, en mag zeker te midden van de persoonsverdwazing die het hedendaagse literaire leven kenmerkt wel eens worden uitgelicht – is die volstrekte schimmigheid van de historische Hadewijch wel zo toepasselijk en mooi. Wat grote schrijvers van belang maakt, zijn immers niet hun geboortepapieren of connecties, maar hun geschriften zelf. En die laatste schenkt ons Hadewijch in overvloed, met vijfenveertig strofische gedichten, veertien visioenen, eenendertig brieven in proza en zestien op rijm. Door kwantiteit en kwaliteit is haar oeuvre niet alleen volstrekt uniek binnen de Nederlandse literatuurgeschiedenis, maar zelfs in de hele Europese, zoals ook wereldwijd erkend wordt, (al kost het Nederlanders, vaak fors verkleefd aan cultureel masochisme, soms moeite dit te aanvaarden).⁹

De Duitse wetenschap eert haar sinds lang als erflater, en minstens evenknie van Hildegard von Bingen en Mechthild von Magdeburg.¹⁰ Vooral sedert haar *Complete works* in een uitstekende Engelse vertaling zijn gepubliceerd binnen de prestigieuze reeks “Classics of western spirituality” gaat er geen jaar voorbij of in Amerika worden op belangrijke congressen sessies aan Hadewijch gewijd, of wordt haar een ereplaats toegekend in de stroom van interessante studies die daar verschijnen over middeleeuwse mystiek.¹¹ Zij geven aandacht aan het fascinerende complex der dertiende-eeuwse vrouwenreligiositeit, die als de bakermat fungeerde van zowel de middeleeuwse volkstaalliteraturen als van een nieuwe vorm van geestelijk leven, onafhankelijk, gewaagd en op het scherpst van de snede tussen orthodoxie en ketterij. Het moet een stroming zijn geweest op indrukwekkende schaal, met vele duizenden volgelingen, die door een kleine minderheid via geschriften – veelal in het verborgene verbreid – werden beziel. Van deze mystieke schrijfsters in de volkstaal geldt Hadewijch zowel als een der vroegste als de grootste. Wat maakt in zulk schitterend licht Breda nog uit, of doet het er toe om welke Hendrik het precies zal gaan? Geen Amerikaanse mediëvist die erom maakt.

Zo had heel wel het doek kunnen vallen over de Bredase connectie van Hadewijch, ware het niet dat in 1993 niemand minder dan de formidabele Kurt Ruh het weer voor Boerens werk heeft

9 Ben treurig staaltje hiervan leverde nog niet zo lang geleden P.F. Thomése, met een even ondeskundige als waanwijze bespreking van de in n. 1 genoemde editie van de *Visioenen*, waarin hij Hadewijch meende te moeten kleineren tot “Ons nationale begijntje”, die “weinig of niets ziet wat niet reeds is opgeschreven in de Bijbel of in andere kerkelijke geschriften [...] zodat haar visioenen meer op leerstukken lijken dan op strikt persoonlijke ervaringen” (NRC-Handelsblad, CS –11-10-1996). Was de auteur maar half zo belesen als hij voorgeeft, dan had hij anders geoordeeld

10 Zie behalve het hierna te noemen werk van Ruh bijv. W. A. Haug en W. Schneider-Lastin (eds.): *Deutsche Mystik im abend ländischen Zusammenhang. Neu erschlossene Texte, neue Methodische Ansätze, neue theoretische Konzepte. Kolloquium Kloster Fischingen 1998* (Tübingen, 2000). Het feit overigens dat deze kapitale congresbundel een miniatuur van Ruusbroec op het omslag heeft, spreekt eens te meer voor de allure van de Middelnederlandse mystiek in Europese context

11 Columba Hart (transl. and intr.): *Hadewijch, The complete works* (New York, 1980). Voor studies zie bijv. G.M. Jantzen: *Power, gender and christian mysticism* (Cambridge etc., 1995); B. McGinn: *The flowering of mysticism. Men and women in the new mysticism – 1200-1350* (New York, 1998)

opgenomen.¹² In zijn ontzagwekkende geschiedenis der middeleeuwse mystiek betoont ook deze wereldautoriteit, met zijn haast alomvattende blik in tijd en ruimte waar het mystiek betreft, zich diep onder de indruk van het fenomeen Hadewijch. (De Zwitser Ruh heeft trouwens ooit de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde verrast met de hartekreet “Meine Bewunderung für Hadewijch ist grenzenlos”.)¹³ In een uiterste poging deze “mystische Walküre” – de term is van een andere Zwitserse kenner, Alois Haas¹⁴ – historische contouren te geven, revitaliseert Ruh de opvatting van Boeren, en meer speciaal de eerste variant daarvan. Het is hem bekend dat Boeren zelf daarvan in 1965 afstand heeft genomen, maar Ruh verklaart soeverein dat dit “aus mir unersichtlichen Gründen” geschiedde en houdt zich liever aan de eerste reconstructie. Of Boerens gronden wel zo ondoorzichtig zijn en Ruh hier goed aan doet, is zeer de vraag – maar zo diep hoeven we in dit bestek niet te graven. Belangrijker is dat Ruh zo’n uitgesproken voorkeur blijkt te hebben voor Hadewijchs Bredase herkomst, en dat laatste in de volle zin des woords. Hij is ervan overtuigd dat zij, net als heer Hendrik, “mit grosser Wahrscheinlichkeit” een telg van de dynastie geweest moet zijn. Vanuit deze veronderstelling meent hij – behalve de hoofse opvoeding die zij moet hebben gehad – iets te kunnen verklaren dat inderdaad een – zoveelste – raadsel rondom Hadewijch is: het feit dat er in haar geval geen spoor van enige Vita is bewaard. Van tal van mystieke vrouwen zijn wel levensbeschrijvingen overgeleverd, maar nu juist niet van Hadewijch, en dat terwijl zij in haar eigen tijd minstens zo’n fenomeen geweest moet zijn als voor ons. Ruh waagt in dit verband de veronderstelling dat Hadewijchs deftige familie deze zou hebben tegengehouden. Het geslacht Schoten-Breda zou zich hebben gegeneerd voor deze wel erg ver van het traditionele rolmodel afgeweken jonkvrouw, en met de lange machtige arm die herenfamilies in de Middeleeuwen eigen was, hebben verhinderd dat hun zwarte schaap per Vita werd verheerlijkt – en de familie, welhaast per implicatie, minder positief zou worden afgebeeld.

Het kaartenhuis van Boeren wordt door Ruh dus niet alleen gerestaureerd, maar zelfs van een complete nieuwe verdieping voorzien. Gewaagd genoeg, natuurlijk: de ene hypothese als vertrekpunt nemen voor de andere geldt in menige wetenschap als hoofdzonde. Maar in de mediëvistiek is het soms zeer verleidelijk als men een samenhang wil zien – toegegeven: wil construeren – tussen verspreide en elk voor zich polyinterpretabele feiten. Maar feit is hoe dan ook dat Hadewijchs Lijst van volmaakten van een speciale betrekking tot Breda getuigt, of minstens tot heer Hendrik daarvandaan die door de mystica naar een kluizenares ver weg in Saksen werd gezonden. Wat dat betreft is het eigenlijk verwonderlijk dat er nog nooit een expliciete hypothese

¹² Kurt Ruh; *Geschichte der abendländischen Mystik*. Dl. 2 (München, 1993), p. 158-232, m.n. 160-163 en 225

¹³ Persoonlijke mededeling van de langjarige secretaris van de Maatschappij, dr. Leo van Maris. Vgl. Thom Mertens:

‘Kurt Ruh als onderzoeker van de Middelnederlandse letterkunde’, *Nieuw letterkundig magazijn* 12 (1994), p. 4-7

¹⁴ Mondelinge interventie op het colloquium in Fischingen (zie n. 10), mij gerapporteerd door dr. Geert Warnar

is gewijd aan het karakter van die missie. Formeel gesproken lijkt zij wereldlijk noch kerkelijk inpasbaar: want niet alleen dat twijfelachtig is of Hadewijch in de positie was om heer Hendrik waar dan ook naar toe te zenden, minstens zo lastig is het om ons in te denken wat iemand met zijn achtergrond daar bij of voor een kluizenares zou moeten betekenen. Als het erop aankomt enige zin te geven aan dit opmerkelijke bezoek, lijkt spiritueel contact een veel plausibeler interpretatiekader dan wat voor politiek dan ook. Van Hadewijch en vrouwen zoals zij is wel bekend dat zij, soms over verrassend grote afstanden, contacten onderhielden met geestverwanten. De *Lijst van volmaekten* is er zelf een sprekend voorbeeld van, met een opvallende vertegenwoordiging van juist obscure religieuzen in verre streken. Verder getuigen *Lijst* en andere bronnen ervan dat iemand zoals Hadewijch ook wel geraadpleegd werd door sympathisanten of bewonderaars in (ziele)nood, voor bemoediging en spiritueel advies.

Juist in de omgeving van het aan heer Hendrik gewijde item in de *Lijst* spreekt Hadewijch over dit soort contacten en betrekkingen (we volgen de vertaling van Imme Dros): “Een jonkvrouw uit Keulen die Lana heette. Zij kwam vaak met geesten [!] naar me toe [...]. Een vrouw uit de buurt van Keulen die Oda heette. Ze was ook gewoon naar mij toe te komen.” Het lijkt misschien te veel op hedendaagse eerstelijnsgezondheidszorg om aan te nemen dat Hadewijch bij dergelijke consulten ook wel eens “doorverwees”, maar onvoorstelbaar is dat in bijzondere gevallen zeker niet. In het item in de *Lijst* dat direct op Heer Hendrik volgt, lijkt dit zelfs met zoveel woorden geïmpliceerd: “Honorius, die op een rots in zee woonde, naar wie ik een monnik die vaak bij me langskwam toestuurde”.¹⁵

Heeft Hadewijch heer Hendrik, met wie zij, zoal niet verwant, dan toch in elk geval vertrouwd moet zijn geweest, behalve haar persoonlijke bijstand die geboden van een verre vriendin? Het contact tussen haar en heer Hendrik kan zich, gegeven de datering van de *Lijst*, hebben toegedragen omstreeks 1240-1245, juist toen de overgang van de Luikse kanunnik – als we toch Boerens laatste overtuiging volgen – naar de Bredase heerschappij zich aankondigde. Heeft hij juist in die fase van een radicale wending in zijn leven gezocht naar geestelijke steun? “Het eerste begin moet voor Hendrik IV zeer moeilijk zijn geweest”, aldus nogmaals Boeren (1965, p. 205). Hij kan nauwelijks op zijn vorstelijke status zijn voorbereid geweest, verbannen uit de erfopvolging als hij door zijn stiefmoeder was, en is pas uit het Luikse kerkelijk milieu naar de kastelen van Schoten/Breda geroepen toen in korte tijd zijn beide halfbroers – die ook al allebei onder voogdij regeerden – en zijn enige neefje (die laatste voor zijn tiende levensjaar) overleden, en de regering langs die familiale lijn letterlijk doodliep. In die impasse werd Hendrik alsnog uit

¹⁵ Het Middelnederlands luidt hier toe *seinde*, net als m.b.t. heer Hendrik. Overigens wijdt Boeren (zie zijn in n. 2 genoemde publikatie) een interessante ‘Aanvulling’ aan dit item, waarin hij een referentie ziet aan de Engelse heilige kluizenaar Honorius uit de zesde (I) eeuw. In dat geval zou Hadewijch hier doelen op “geestelijk verkeer buiten plaats en tijd” (p. 44). Ook andere plaatsen in de *Lijst*, zoals de zoëven geciteerde verwijzing naar Lana uit Keulen, suggereren telepathische contacten. Was het dergelijke sensibele Hadewijch soms tot *persona non grata* maakte, bijvoorbeeld in het Bredase herengeslacht?

marginaliteit teruggeroepen; het lijkt meer dan genoeg voor de behoefte aan bijzondere geestelijke bijstand.

In dit verband moge ten slotte worden gewezen op het onomstotelijke feit – voor zoiets werd het wel weer tijd – dat juist ten aanzien van het Bredase begijnhof al heel vroeg protectie is geboekstaafd vanuit de lokale dynastie.¹⁶ Het eerste stuk in het *Cartularium* van het begijnhof bezegelt de schenking, op 2 maart 1267, door heer Hendrik V – zoon van heer Hendrik IV die onze hoofdpersoon geworden is – van hof en gronden aan de begijnen in volle eigendom, dit inclusief kwijtschelding van alle lasten en toestemming tot bouw van een kapel en aanleg van een eigen begraafplaats. Het zou zoals bekend een gift onder zeer goed gesternte blijken, want op die grond ging het Bredase begijnhof een continuïteit van eeuwen tegemoet. Hendrik V verleende deze gunst stellig uit sympathie voor de bewoonsters, maar niet in de laatste plaats, zoals de oorkonde het in pluralis majestatis zegt, om hulpen onser zielen ende onser ouder. We moeten er natuurlijk niet te veel achter willen zoeken dat het hem klaarblijkelijk mede begonnen was om het zieleheil van zijn (gestorven) voorvaderen; maar toch kan de formule gegeven de vermoedelijke connectie tussen zijn vader en de begijn Hadewijch een nog niet eerder opgemerkte diepte krijgen. Het geslacht Schoten-Breda heeft in de dertiende eeuw in elk geval veel meer dan plichtmatige aandacht voor de begijnen getoond. De weduwe van Hendrik V onderhield innige betrekkingen met het voornaamste begijnhof van Mechelen (is daar misschien zelfs ingetreden), terwijl heer Godfried IV – de directe voorganger van Hendrik IV – in 1246 blijkens giften op zijn sterfbed volgens de bronnen een opmerkelijke sympathie aan de dag legt voor niet-canonieke vergaderingen van vrouwen (zoals de Antwerpse begijnen!) en priesters.¹⁷ De heren en vrouwen van Breda moeten de begijnen op het hof aldaar een warm hart hebben toegedragen.

In dat Bredase begijnhof woonde en schreef de onvergelijkelijke Hadewijch vast en zeker niet. Het is zelfs zeer de vraag of zij er ooit geweest is, of ook maar voet in Breda heeft gezet. Zelfs als zij in persoon afstamde uit het herengeslacht in kwestie, is dat nog de vraag, aangezien de heren van Breda te Schoten resideerden en alle verdere gegevens rondom Hadewijch ons leiden naar de regio's van Antwerpen en Brussel. En wie weet was zij toch niet eens een telg uit dit geslacht, in welk geval de kans nog groter is dat voor haar Breda louter een naam was, alleen het toponiem behorend bij heer Hendrik die zij kende. Wie deze Hendrik was, is evenzeer met vraagttekens omgeven - zoals wel moge zijn gebleken - en eens zo schimmig blijft de aard van zijn contact met Hadewijch.

Met dat alles schetst deze bijdrage bepaald geen gloriehoofdstuk uit de cultuurgeschiedenis

¹⁶ Vgl. W. Simons: *Cities of ladies. Beguine communities in the medieval Low Countries, 1200-1565*. Philadelphia, 2001, p. 105 en G.C.A. Juten: *Cartularium van het begijnhof te Breda* [’s-Hertogenbosch, 1910], nr. 1 (p. 1-2)

¹⁷ Zie voor het laatste gegeven Boeren 1965 (zie n.4), p. 178; voor de weduwe van Hendrik V Simons (vorige noot), p. 93 en 207 n. 112. Overigens bracht reeds Van Mierlo deze gegevens, en ook die omtrent Hendrik V, in verband met Hadewijch te pas: *Dietsche warande en belfort* 1921/I, p. 317-321, 325 en 452-454

van Breda. Misschien wel leerzaam, zo aan het begin van de chronologie. Men moet ervoor waken zich rondom jubilea en gelegenheidsboeken cultureel niet rijker te willen rekenen dan gerechtvaardigd is. Waarvan dus akte – maar niettemin. Zover ik zie, zijn de paar woorden van Hadewijch over *herren Heynrecke van Breda* niet alleen de oudste getuigenissen van hetgeen men met enige goede wil literair leven in Breda zou kunnen noemen, maar tevens – en met alle respect voor al het rijke culturele leven in de eeuwen nadien – de nauwste connectie van Breda met een schepper van waarachtige wereldliteratuur. Als zodanig zijn ze meer dan waard om in het geheugen van de stad te worden opgeslagen.